

Osmanlı'da Satirik Tıbbî Romanın Bir Örneği: Sarhoşun Tövbesi

Yrd. Doç. Dr. Dilek ÇETİNDAS *

ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I/1, Aralık 2015, Sayfa: 93-112

ÖZET

19. yüzyıldan itibaren, Osmanlı tarihinde görülmeye başlanan Batılı anlayışa uygun bilimsel gelişmeler, sosyal hayatın kürsüsü konumunda bulunan edebiyata da yansır. Bu arayışlar, Realist ve Natüralist tarzda eserlerin verilmeye başlanmasıyla birlikte, edebiyatta farklı bir türsel çeşitliliğin de doğmasına olanak sağlar. Başlangıçta fennî roman sahasının içerisinde yer alan ve içerisinde medikal bilgilere yer veren romanlar, zamanla bağımsız bir tür haline gelir ve özellikle de yazarı doktor olan romanlarda insanlara çeşitli hastalıklar, bunların sebepleri, belirtileri ve tedavi yolları hakkında bilgi verilmeye başlanır. Genel olarak toplumsal veya daha küçük ölçekte beşerî arızaları konu edinen ve bu arızaları komik bir üslûpla ifade eden satirik tür ise, Antik Yunan'dan başlayan ve bugüne kadar devam eden gelişiminin içerisinde, özellikle bedensel ve ruhsal bozuklukları işleme noktasında çeşitli açılardan tıbbî romanların verilerine ihtiyaç duyar. Bu iki türün birleştiği ürünler ise, hastane ortamının, ince bir eleştiri ile okuyucuya duyurulmasını hedefler.

1922 yılında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan ve henüz Latin harflerine aktarılmayan, Doktor İsmail Ferid'e ait *Sarhoşun Tövbesi* isimli roman da bahsettiğimiz ölçülerde satirik bir tıbbî roman örneği olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: *Tıbbî Roman, Satirik Roman, Osmanlı Türkçesi, Sarhoşun Tövbesi, İsmail Ferid*

---

* Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

An Example of Satirical Medical Novel in Ottoman State: Sarhoşun Tövbesi

ABSTRACT

From the 19th century, scientific and Ottoman life of scientific developments that began to be seen, reflected in literary fame in the position of social life. In this quest, along with the works started to give realistic and naturalistic style, it allows literature to be born in a different variety of genres. In the beginning of scientific contained in the novel field and in the medical information on the ground that a novel, once it becomes an independent species, and especially the author of doctors of various diseases in people in the novel, which, their causes, symptoms and started to give information about medical treatment. In general that deals with social or smaller scale of human faults and failures is a funny üslûpla representing satirical kind in the ongoing development until today from the ancient Greeks, especially the physical and mental disorders need the data of medical books from various angles in the processing point . The confluence of these two types of products, the hospital aims to be announced to the reader with a subtle criticism.

Penned by Ottoman Turkish in 1922 and not yet transferred to the Latin alphabet, Dr. İsmail Ferid, called "Sarhoşun Tövbesi" to the extent mentioned in the novel is to be regarded as an example of a satirical medical novel.

Key Words: *Medical Novel, Satirical Novel, Ottoman Turkish, Sarhoşun Tövbesi, İsmail Ferid*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu siyasi, ekonomik, kültürel ve askerî plandaki başarısını, 16. yüzyıldan itibaren kaybetmeye başlar ve bünyesinde baş gösteren pek çok sorun ile uğraşmak durumunda kalır. Devlet yöneticileri, ülkenin içinde bulunduğu bu olumsuz gidişi engelleyici çareler ararken, o döneme kadar aslında pek de önemsemedikleri Avrupa'nın, 15. yüzyıldan itibaren gösterdiği çaba neticesinde, kabuk değiştirerek birden bire büyük bir hamle ile karşılıklarına çıkışına da şahit olurlar.

Skolastik zihniyetin karanlığından Aydınlanma dönemi ile çıkmaya başlayan Avrupa, önce Antik Yunan ve Doğu klâsiklerinin tercüme edilmesi, devamında da bu eserlerden alınan ilhamlarla başlayan kültür hamlelerini; coğrafi keşifler ve sömürge düzeninin getirdiği ekonomik güç ile başarıya ulaştırır. Artık sanayileşme dönemi başlamış, maddî güç artmış, felsefi akımlar her sahaya yayılmış, edebiyattan sanata, hukuktan ticarete, sanayiden dine varana kadar her cephede hızlı bir atılım başlamıştır.

Osmanlı yanı başında yükselen bu teknik, maddî ve hızlı hamleler karşısında, yüzünü Batı'ya çevirmiş, Şinasi'nin "Asya'nın akl-i pîranesi Avrupa'nın bîkr-i fikr-i ile izdivaç etmek için bir haclegâh olmuştur"¹ diyerek sistemleştirdiği

¹ Şinasi, **Makaleler**, (hızl. F.A. Tansel), Dün-Bugün, Ankara 1960.

biçimiyle, Avrupa'nın taze fikirlerinin Osmanlı içerisinde de tatbikine yönelmiştir. Avrupa'ya gönderilen elçilerin hazırladıkları sefaretnameler, Avrupa kapısını Osmanlı'ya aralayarak, siyasi, askerî ve hukukî manada bir değişimi hazırlarken, devrin aynı zamanda teorisyeni olan sanat adamları da boş durmamış, Avrupaî gelişmeleri, Osmanlı matbuatında tatbik etmeye çalışmışlardır.

Tanzimat kuşağı aydınları, Batılı bir edebiyatın ilk örneklerini veren ve sosyal hayat içerisinde Meşrutiyet lehine bir kamuoyu oluşturmayı başararak sahneden çekilir. Ara Nesil dönemi ise Türk edebiyatında Doğu-Batı sentezinden Batı lehine ayrılmanın başladığı bir dönem olurken, Servet-i Fünûn'a geldiğimizde yabancı dile hâkim, Avrupa'yı tanımış, özel bir kuşakla karşılaşırız. Hızla devam eden ve isabet gösteren tercüme artarken, Tanzimat'tan beri devam eden ufak adımların sonuç kazanmasıyla, edebiyat da realist-natüralist bir çizgiye evrilir.

Edebiyatta natüralizm, Avrupâ'da ve Hippolyte Taine'in fikirlerinin etkisinde kalan E. Zola'nın *Le Roman Experimental* (Tecrübi/Deneysel Roman) isimli bildirisini yayınlaması ile başlar. Edebiyata bir tıp gerçekliğinin uygulanması olarak da değerlendirebileceğimiz natüralizm, olaylara bütün çıplaklığıyla bakabilmeyi, dış dünyayı rasyonel biçimde aktarabilmeyi, toplumun her kesiminden insan davranışının, bütün kirli sahnelerin olduğu gibi aktarılmasını, roman içerisinde fenne dair metotların ve gözlemin kullanılmasını hedeflerken, merkezine pozitivist ve deneysel gerçekliği alır.² Zola'nın deneysel roman türünü, Claude Bernard'ın, tıbbî, deneye bağlı bir saha hâline getiren *Tecrübi Hekimliğe Giriş* adlı kitabından faydalanarak sistemleştirdiği söylenebilir. Natüralizme göre, bilim adamının işlevini yerine getirecek olan sanatçının, topluma faydalı olmayı da hedeflemesi gerekir. Bu anlamda natüralist eserlerde idealleştirmeye karşı çıkılır ve güçlü tutkuların elinde esir olan basit karakterler, sorunlu veya dışlanmış kişiler romanlara konu edilir. Kalıtımın önemine sıklıkla vurgu yapılan eserlerde, kahramanın sınıfına bağlı olarak kullanılan dil de seçici değil, kişinin eğitim durumu ve çevresine uygun olan, genellikle de argo ile bezeli bir sokak dilidir.

Türk edebiyatında natüralist etki ise Beşir Fuad'ın kaleme aldığı *Voltaire* biyografisinin ardından başlayan tartışmalar ile hız kazanır. Fuad'ın gerek şahsî gerekse entelektüel hayatında bağlı olduğu pozitivist ve materyalist felsefe, buna bağlı olarak biyografilerinde ve mektuplarında vurguladığı hususların dönem içerisindeki çarpıcılığı, Muallim Naci ve Ahmet Mithat Efendi gibi önemli isimlerin de dillendirmesiyle Türk edebiyatında natüralizme dair tartışmanın doğmasını sağlar ve özellikle roman dünyasında anılan anlamda bir hareketlenme ve arayışa da sahne olur. Edebiyata yerleşen gerçekçilik, sanatçılar pozitivist ve natüralist bir çizgi içerisinde bulunmasalar bile, matbuat hayatında Osmanlı'nın kurtuluş

² Natüralizm için bk. İsmail Çetişli, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Akçağ, Ankara 2000. Emel Kefeli, **Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, 3F, İstanbul 2007.

reçetesi olarak gördükleri Batı fennine yönelmelerini sağlar ve hatta erken dönem romancılığı bazında düşünürsek, hayli tartışma getirmesi beklenen bilim-kurgu romanlarının bile tercüme ve telifinde ciddi bir artışın görülmesine neden olur. Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemleri, natüralist romanların ilk tecrübe sahalarıdır denilebilir.

Natüralizmin Osmanlı edebiyatına ciddi katkısı, entelektüel bir tartışma ortamı doğurmasının yanında, akıma bağlı tür çeşitliliğinde bir artışı gerçekleştirmesidir. Sanatçı, batılı romanın çeşitlendirilmesi anlamında hareket kabiliyeti kazanmış, psikolojik, satirik, fennî ve tıbbî roman dediğimiz roman türlerinin gelişmesi de hızlanmıştır. Natüralist bakış açısına yaslanan bu eserlerde, topluma dair ciddi eleştirilerin ve çözüm önerilerinin sunulduğu görülür. Özellikle erken dönem Türk romancılığında, “Divan edebiyatını, dolayısıyla eski mazmunları küçümseyen Tanzimat” sanatçılarının, “çağlarının fizik, astronomi, jeoloji gibi fennî bahislere” yönelerek, eserlerinde bir yandan gelecek için ideal düzen kurguları icat ederken, bir yandan da pozitif bilimlere yaklaşmak konusunda hızlı adımlar attıklarını görürüz.³

Batı medeniyetinin gelişmesini, ilim ve fennin ilerlemesine bağlayan Osmanlı aydınları, ülkenin kurtuluş reçetesi olarak gördükleri bu iki kavramı, matbuat hayatının merkezine taşırlar. Lakin sistematik mahiyeti, doğal mental süreç ve olgunlaşmayı tamamlayamadan, fen ve tekniğe hızla yetişme amacı, birtakım zorlamaları da beraberinde getirir ve “Avrupa ile hemen hiçbir fikir temasına girmeden kendi içine kapanmış” olan Osmanlı aydınları, “Aydınlanma devri diye bir” devri hiç yaşamadan, “tecrübecilik ve akılcılık çığırlarının, Renaissance ile başlayan Descartes ve Locke ile gelişen bütün modern felsefe”sini hiç görmeden, edebî eserler vasıtasıyla bu hayata dâhil olur.⁴ Batı’da eğitim alan ya da okumalarının etkisiyle, Batı’nın ilerleyiş nedenlerini doğru okuyabilen, sindirebilen sanatçılar ise, İslâmiyet ile çatışmadan, determinist ilkeyi inandırıcı bulmaya başlarlar. Fen konusunda uç bir örnek de olsa, Beşir Fuad’ın intiharı ve ölmeden önce Ahmet Mithat Efendi’ye yazdığı mektubu ile intiharını anlattığı satırlar, aydınlar üzerinde asıl dönüm noktasını oluşturmuştur diyebiliriz.⁵

Fennî bilgilerin günlük hayata tatbik edilmesiyle birlikte Osmanlı aydınları, geleceğe dair yeni bir ideal âlem de kurgularlar. Geleneksel hayatın ve hatta çoğunluğun içerisinde kaybolsalar da materyalist felsefeye inanlar yanında, geleneksel İslâm algısına bağlı olan sanatçılar bile, fennin hayata tatbiki noktasında hemfikirdirler. Bu bakışın gelişmesinin ardından Tanzimat romanının ilk örnek-

³ Orhan Okay, “Tanzimatçılar: Yenileşmenin Öncüleri”, **Türk Edebiyatı Tarihi II**, KTB, İstanbul 2006, s. 57.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul 1992, s. 64.

⁵ Bk. Orhan Okay, **Beşir Fuad**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.

leri ve devamında fennî romanlara giden yol da açılmış olur.

Fennî roman, konusunu fennî olaylardan, keşif ve icatlardan alan, ilerde olması tahayyül edilen teknolojik gelişmelere yer veren” yazım türüdür ve bilim-kurgu romanın da ilk örneklerindedir.⁶ Osmanlı’da bilimsel gelişmeye yüklenen mananın farklı olması, fenni edebiyatın ürünlerinde bilimkurgu/ütopya arası bir anlatı çerçevesini oluştursa da, bu eksenle yazılan eserlerin büyük bir çoğunluğunda, ekoloji ve teknoloji unsurları yanında hastalıklara da yer verilir.⁷ Bu noktada tıbbî romanların da hem natüralist görüşe hem de fenne dayanan yapıları nedeniyle, bu tarz romanlar içerisinde değerlendirilmeleri yanlış olmayacaktır.

Tıbbî roman, anlatsal tıbbin gelişmesiyle doğar. Anlatsal tıp, hem hasta psikolojisine odaklanan sanatçının hem de hastalığın etkilerini biyo-psişik olarak aktarmak isteyen doktorların başvurduğu bir metod olarak, tıbbî izah ve sınıflandırmaları kolaylaştırmasının yanında, yazar veya doktorların, hastanın psikolojisine ve çektiği fiziksel-ruhsal acılara eğilmelerine de imkân sağlar.⁸

Tıbbî roman, içerisinde tababete dair kavramların, hastane, hastalık gibi unsurların bulunduğu, genelde öğretici ve bilimsel romanlar olarak tanımlanabilir. Tıbbin edebiyat, edebiyatın da tıp üzerindeki etkileri aslında karşılıklıdır. Edebiyatçı, tıbbi alanlardan yardım alarak, tıp ve edebiyatın yollarını birleştirdiğinde, daha sade bir dil ve kurgunun akıcılığı içinde sunulan bilgilerin anlaşılabilirliği sayesinde, halkın tıp konusunda bilinçlenmesini sağlayabilir.⁹ Tıp ve edebiyat ilişkisinin bir diğer cephesini de aradaki terminoloji geçişi oluşturur. Edebiyatın mühim kuramlarından Psikanalitik Eleştiri’nin, tıp literatürüne kazandırdığı birkaç hastalık ismi vardır. Kız çocukları için Elektra, erkek çocukları için Oidipus kompleksi ve Narsizim bunlardan bazılarıdır. Bu sahanın en işlerlik kazandığı bölüm ise tıbbî roman sahası olur.

Türk edebiyatında hastalık ve tedavilere dair tıbbî romanlara rastlamak mümkündür. Özellikle toplumsal yönlendiriciliği hedefleyen yazarların eserlerinde, hastalık temine yaslandıkları görülür. Akıl hastalıkları, verem, cinsel hastalıklar, maddi yetersizlikler nedeniyle görülen hastalıklar, kalıcı hastalıklar, bunun yanında meslek olarak doktorluk, mekân olarak hastane gibi temalar, edebî eserlerde sıklıkla görülür.¹⁰ Sontag, hemen her dönemde bir hastalığı metafor olarak seçen ve bu metafor etrafında hem dönem özelliklerini örnekleyen hem de toplumsal

⁶ M. Fatih Andı, “Fennî Roman”, İnsan-Toplum-Edebiyat, İstanbul 1995, s. 20-24.

⁷ Seda Uyanık, **Osmanlı Bilim Kurgusu: Fennî Edebiyat**, İletişim, İstanbul 2013.

⁸ Lars-Christer Hydén, “Medicine and Narrative”, **Routledge Encyclopedia of Narrative Theory**, (Ed. David Herman, Marie-Laure Ryan, Manfred Jahn), Routledge, 2008, s. 293.

⁹ Galip Ata Ataç’tan akt. Sezer Erer, “Tıp ve Edebiyat: İki Eser İki Hastalık”, **Lokman Hekim Journal**, S. 2/3, 2012, s. 57.

¹⁰ Bu konuda bk. Baki Asiltürk, **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Hastalık**, İkaros, İstanbul 2010.

kusurları ön plana çıkaran ürünlerin sayısının da azımsanamaz nitelikte olduğunu söyler.¹¹ Reşat Nuri, Peyami Safa, Halide Edib, Selahaddin Enis bu alanda bahsettiğimiz temalar ekseninde eser veren yazarlardan sadece birkaçıdır.

Yazarının doktor olduğu romanlarda ise tıbbî verilerin daha yoğunluklu ve ustaca kullanıldığını, gözlemden öte tıbbî bilginin yansıtıldığını ve bu bilginin bilgilendirici biçimde kullanıldığını, meslekî birikim ve araştırmaların esere yansıtıldığını görürüz. Anamnez alma nedeniyle, hastanın öyküsünü yazmaya alışmış olan doktorlar, bu verileri hayal güçleri ve kurgu ile birleştirdiklerinde, kendilerini edebiyatın içerisinde bulmaktadırlar. Özellikle psikiyatriye dair anlatılar, son dönemlerde sıklıkla rastlanan tıp-edebiyat birlikteliğinin ürünleri olarak görülür.¹² Cenab Şahabettin, Behçet Aysan, Kaan Arslanoğlu, Levent Mete gibi isimlerin doktor olarak edebiyat sahasında eserler verdiklerini ve eserlerinde ya doğrudan ya da dolaylı olarak tıbbî literatürün mevcut olduğunu görürüz.

Bir tıp doktoru olarak, roman sahasında kalem oynatan yazarlardan biri de hakkında fazlaca bilgiye sahip olmadığımız Dr. İsmail Ferit'tir. 1922 yılında matbuat hayatında görülen *Hekim* adlı "ahaliye mahsus tıbbi, ilmi gazete"nin mesul müdürlüğünü de yaptığını bildiğimiz İsmail Ferid, bir doktor olarak halka tıbbî bilgiler vermek amacıyla kaleme aldığı *Sarhoşun Tövbesi*¹³ romanında satirik bir tıbbî romanın örneğini verirken, aslında toplumsal bir yaraya da işaret eder.

"Toplumdaki bir olumsuzluğu, iğneleyici bir dille anlatan ya da bir kişinin kötü yönlerini, olumsuz tavır ve davranışlarını hicvederek gözler önüne seren metinler", satirik metinler olarak değerlendirilir.¹⁴ Ancak satir, hiciv duygusundan önce, güldürüyü hedefler ve hicvin ekseninde de saldırı değil, toplumsal aksaklıkları düzeltmek, topluma fayda sağlamak duygusu vardır.¹⁵ Satirin kökeninde mitler ve halk inançları aranır. İlk çağ törenleri satirin halk gözünde kıymetli bir şekilde gelmesini sağlar. Satirin kaynağını, büyüler, ritüeller ve sanat ekseninde arayan Elliott, mitler döneminden itibaren türün, halk gözünde etkili ve zaman zaman korkulan bir tür olduğunu vurgular. Satirin, sanat haline gelmesi ise mitten söze dönüşmesi, devamında da tiyatro ekseninde bir tavır olarak kullanılmasından sonradır.¹⁶ Satiri, bir "doktor ya da polis"¹⁷ olarak değerlendirmenin kaynağında da

¹¹ Susan Sontag, **Bir Metafor Olarak Hastalık**, (Çev. O. Akınhay), Agora, İstanbul 2005.

¹² M. Faith McLellan, "Literature and Medicine: Physician-Writers", **The Lancet**, N. 349, Texas 1997, p. 564-567.

¹³ Dr. İsmail Ferid, **Sarhoşun Tövbesi**, Sıhhi Eserler Külliyyatı, İstanbul 1339.

¹⁴ Turan Karataş, **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Akçağ, Ankara 2007, s. 407.

¹⁵ Gilbert Highet, **Anatomy of Satire**, Princeton University Press, Princeton 1962, s. 26.

¹⁶ R. C. Elliott, **The Power of Satire: Magic, Ritüel, Art**, Princeton University Press, Princeton, 1960.

¹⁷ Highet, **age**, s. 26

onun bu “korkutma ve şaşırtma”ya¹⁸ dayalı yapısı ve mitsel dönem ritüellerinden kaynaklanan büyüsel havası etkili olur.

Satirin kaynağını Antik Yunan ve Roma'ya bağlayan ve satirin oluşuma hâlâ devam eden, çağla birlikte yenilenen bir tür olduğunu belirten araştırmacılar¹⁹ türün komedi bünyesinden doğduğunu, ancak doğuş dönemlerinde komedi türünün çalınca serbest bırakıldığı festival zamanları dışında hayat bulamadığını belirtirler. Temelinde, aristokrasi değil de kitleler için üretilen ve bir anlamda halka konuşma özgürlüğü sağlayan bu tür, üslûbun pespayeleşmesini de kabul etmek durumundadır. Satirik roman türünde “üslûp ve konu kabalıkları” belirgindir.²⁰ Bu romanlar, dil bakımından natüralist roman ilkelerinde olduğu gibi kaba bir dil ile kurulan, hatta argoya varan söylemlerin sıklıkla kullanıldığı ürünlerdir. 18. yüzyıla gelindiğinde, komedi türünden bağımsız olarak satir, misyon yüklenen bir yapıya bürünür.²¹ Satirin yazımında, anlatının merkezi ve içeriği önemlidir. Kimi satirler, sert türler olup, insanı başlangıçtan itibaren günahkâr gören ve eğitim yoluyla düzelmenin imkânsızlığına, günümüz anlayışıyla yorumlarsak, genetiğin insan özü olduğu için iyinin ve kötünün sabit kalacağına dair inancın neticesidir. İkinci tür satirler ise, daha esnek ve insan eğitiminin ahlak için önemli bir aşama olduğunu, kişinin eğitilebilir yapısının, gerek kendisi, gerekse toplumsal kusurlar noktasında düzeltilbilir olduğunun göstergesidir. Satir, problemi göstermek kadar, çözümü ile de ilgilenir.

Bir doktor tarafından yazılan *Sarhoşun Tövbesi* romanı da hem tıbbî verileri kullanarak halka ulaşmayı hedefleyen bir tıbbî roman hem de bu bilgileri, kahramanı ekseninde düzeltilbilir toplumsal kusur olarak sunarken, kahramanının değişim süreç ve nedenine odaklanan satirik bir romandır.

Satirik Tıbbî Roman Örneği Olarak *Sarhoşun Tövbesi*²²

Satirik romancının ele aldığı konular ve üslûbu itibariyle eli maşalı bir romancı olduğu düşünüldüğünde, bu romanların yazılış amaçlarında halkın eğitime yönelik bir bakış açısının mutlak surette görünmesi gerekir. Dr. İsmail Ferid, Bey de esere yazdığı mukaddimede, “İbsen’in ahaliye mahsus olmak üzere Fransızca yazılmış Frengiden bahs bir kitaba, ilave olunmuş tiyatrosu” ve “Jul Verne fennî romanlarının etkisiyle”, tıbbî bir roman kaleme aldığını, “kuvvetini tama-

¹⁸ Dustin Griffin, **Satire: A critical Reintroduction**, by the University Press of Kentucky 1995, s. 193.

¹⁹ Howard D. Weinbrot, **Menippean Satire Reconsidered**, The Jonh Hopkins University Press, Baltimore 2005

²⁰ Oğuz Cebeci, **Komik Edebi Türler**, İthaki, İstanbul 2008, s.181.

²¹ Matthew J. Kinservik, **Disciplining Satire**, Bucknell University Press, Lewisburg 2002.

²² 1922 yılında ve dolayısıyla Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan, henüz Latinize edilmemiştir. Metinde kullanılan roman alıntıları, Osmanlı Türkçesinden aktarılmıştır.

men hakikatten” alan bu romanda, amiyane bazı anlatımların varlığının da bu hakikatlerden kaynaklandığını söyler. Yazar, “çirkinlikleri pudralamak” istemediği için bu yolu tercih ettiğini belirtir ve başlangıçta sadece tıbbî sahada dolaşmayı hedeflese de daha sonra, ahlakî ve ictimai sahaya döndüğünü ve toplumsal hayata dair bir yarayı da dile getirme imkânı bulduğunu söyler. (s. 2)

Romanda, alkole teslim olmuş, iradesine söz geçiremeyen devlet memuru Hâzım’ın hem fiziksel hem de ruhsal bakımdan yaşadığı sıkıntılar anlatılır. Hâzım’ın, arkadaşı Dr. Sedat ile vizitelere çıkması neticesi, öğrenme ve ibrete dayalı iyileşme süreci başlarken, romanın tıbbî yönü de açığa çıkar. Alkol nedeniyle görülen fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkların okuyucuya, kurgusal kahramanlar aracılığıyla ve abartılı sahnelerle tasvir edildiği bu bölümler, romanda tıbbî bilgilerin ayrıntılı olarak sunulduğu ve halka hastalık sebep ve belirtilerinin detaylı olarak açıklandığı bölümlerdir. Eserin sonunda, gördüğü hastaların halinden etkilenerek kendi adına korkan ve onlardan ibret alarak içkiyi bırakan Hâzım’ın hayatının düzene girdiğini, toplum içerisinde saygın bir noktaya ulaştığını, aile ve iş hayatında saadete eriştiğini görürüz. Zaten, satirde hedeflenen, insanları uyarmak, örneklemenin üzerinden daha geniş bir kitleyi harekete geçirmektir. Göstermenin ön planda olduğu bu türde, geçmişten öte geleceğe dair bir ahlâk atılımı sağlamak, geleceği düzenlemek önemlidir. Dinî satirler ise propaganda yoluyla hafızayı diri tutma ve insanların dengede kalmasını sağlama amacındadır.²³

Satirin kurgusu da kahramanın eleştirilecek unsura odaklanmasına göre belirlenen parçalı bir kurgudur. Dolayısıyla satirde her zaman bir sonuca ulaşılması beklenmez.²⁴ Kesit gerçekliğine sahip olan satirik anlatılar, genelde çözümsüzlükle sonuçlansa da bu eserde kahraman, ideal sonuca ulaştırılır. Bunun nedeni, eserin tıbbî roman olmasında aranmalıdır. Romancının, tıp sahasında verdiği örnek ve bilgiler, kahraman modelinde ciddiye alındığında, okuyucu tarafından da ciddiye alınacak ve yazar, alkolle mücadele konusunda caydırıcı olmayı başaracaktır.

Sarhoşun Tövbesi ve Başkahraman

Bu romanın kurgusal ilerleyişi, başkahraman üzerine odaklanmakla ile gerçekleşir. Satirik romanda, ideal bir karakterden değil, çoğu zaman karikatürize edilen tiplerden söz edilir. Dolayısıyla satirik kahraman, bir tiptir ve ahlâkî-sınıfsal konumu da göz önünde bulundurulur. Anlatı boyunca bu tipin yüklendiği fonksiyon, okuyucuda onunla ilgili, yanlış bir yargı oluşturur. Satirde içinde bulunduğu durumun farkında olmayan gafil, ancak içerisinde kısmen cevheri olan, saf ve yönlendirilebilir kişileri, doğru yola giden gerçeğin eşğine getirip bırakma esastır. Bunun yöntemi de teşhir etme, öğüt verme, islah etme, gösterme ve za-

²³ Edward A Bloom, Lillian D. Bloom, **Satires Persuasive Voice**, Cornell University Press, New York 1979.

²⁴ Alvin Kernan, **The Plot of Satire**, Yale University Press, New Haven 1965, s. 68/ 117/ 271.

man zaman cezalandırmadır.²⁵ Bununla birlikte yazarın, satirik kahramana karşı beslediği bir sevginin/acımanın varlığı da belirgindir. Çünkü satirik kahraman, yaptığı davranışın sonuçlarını kendisi idrak edebilecek, idrak ettiği gerçekleri de değiştirmek için irade kullanabilecek durumda değildir.

Romanda, içki müptelası Hâzım'ın macerası ironik mahiyette anlatılır. İki çocuklu, evli bir kahraman olan Hâzım, kâtip olarak çalışmaktadır. Annesi, eşi ve çocuklarıyla yaşadığı evde, alkol sebebiyle bitip tükenmeyen sorunlar görülür. Bir gün doktor arkadaşı Sedat'a rastlaması ve onun kendisine alkol nedeniyle meydana gelen hastalıkları *göstermesi*, devamında yine alkol nedeniyle aklını yitiren hastaların kendisine *gösterilmesi* üzerine Hâzım, bilinçlenir ve alkölü terk eder. Romanın sonunda, tezli roman olmanın getirdiği bir yaklaşım ile tövbe ederek hayata atılan Hâzım'ın yeniden doğuşuna şahit oluruz.

Sarhoş olduğu gecelerin sabahında uyanıp kendine geldiğinde, aklına üşüşen düşünceler, ilk satırlardan itibaren Hâzım'ın durumunu okuyucuya gösterir. Örneğin alkölü fazla kaçırdığı bir gece, meyhanede eğlenirken, kalkıp ortalıkta göbek atmış, kendisini insanlara “maskara” etmiş, misafir olduğu arkadaşının evindeki hizmetçiye de “sulanmış”, alkol tesiriyle hizmetçiyi “ısırmış” ve kızın çığlık atarak kaçması üzerine de mahcup olmuştur.

Hâzım, “zıkkımı” içtiği zaman, ahlâkında, sinirlerinde meydana gelen tahribatın farkında olduğu gibi, yetişme çağında olan çocuklarına da kötü örnek olduğunu düşünür. Evde maddî anlamda baş gösteren sıkıntıların sebebi de bu “habis” alışkanlıktır. Hâzım'ın içkinin neden olduğu kötülüklerin farkında olması, ondan kurtulmak için mücadele etmesini kolaylaştıran bir etken olsa da alkolsüz ancak birkaç gün dayanabilmektedir. İçkiyi bıraktığı günlerde, ailesinde saadet, kendisinde sağlık, işyerinde huzur olan Hâzım, tüm bunlara rağmen, iradesine hâkim olamayarak içkiye tekrar dönmektedir. Aslında eşine müşfik bir eş, çocuklarına iyi bir baba olmak ister, lakin alkölün etkisinden sıyrılamaz. Eşi, fedakâr bir kadındır, “nevid” sesiyle hem kayınvalidesinin hücumlarına anlayışla yaklaşmakta, hem çocuklarını fakr ü zaruret içerisinde büyötmekte, hem de Hâzım ile uğraşmaktadır.

***Sarhoşun Tövbesi*'nde Satirik-Tıbbî Kurgu, Yapı, Anlatım Tekniği ve Özellikleri**

Romanda Doktor Sedat, Hâzım ile ilgili mücadelesinin sebebini, “bir insanı, bir aileyi kurtararak topluma faydalı olmak” şeklinde açıklar. Dolayısıyla eserin merkezinde gösterme, yönlendirme ve ibret aldırma vardır. Hâzım'a gerek Sedat, gerekse alanının uzmanlarından olan arkadaşı Ali Muhsin Bey tarafından gösterilen hastalar, satirik türün işaret edilen odaklanmayı sağlayan gerçekçi parça

²⁵ Hightet, *Anatomy of Satire*, s. 155-156.

anlatı geleneğine uygundur. Bu parça odak anlatılar vesilesiyle yazar, okuyucuya doktorların ağzından alkol ile ilgili problemleri aktarmış olur.

Hâzım'ın eşiyle kavga ederek evden oldukça sinirli biçimde çıkıp işe gelmesi, gün boyu kendiyile muhasebesi ve "ayyaş" arkadaşlarından Feridun ile karşılaş-
tıktan ve onun yaptığı programa hayır diyemeyerek, meyhanenin yoluna düşme-
sinden sonra, romanın esas kurgusu başlar. Hâzım'ın idadiden arkadaşı Dr. Sedat
ile karşılaştıkları bu günde Sedat'a zorla içki ikram eden Hâzım, o gece Sedat'ın
yanında türlü taşkınlıklar yapar, ağır argoyle bezeli bu satırlar, Hâzım'ın alkolik
yapısını okuyucuya sunar. Ertesi gün, Hâzım, arkadaşı Dr. Sedat'tan bir davet
mektubu alır ve Cuma günü sabah dokuzda Cerrahpaşa'ya merak içerisinde gider.
Sedat, viziteye birlikte çıkma teklifinde bulunur ve üçüncü hastaya özel olarak
dikkat etmesini söyler. Hâzım'ın altmış yaşındadır diye düşündüğü hasta, Meh-
met Bey, kırk bir yaşındadır ve on beş yıldan beri alkoliktir. Doktor, Hâzım'ın
duymasını istediği öyküyü hastaya anlatır. Bu hasta ile Hâzım arasında ciddi
benzerlikler vardır ve hasta konuştuğunda, Hâzım bunların hepsini kendisinin de
yaşadığının farkına varır. Doktor ona adeta sonunu göstermektedir.

On beş yıldır, "günlük olarak her akşam yetmiş beş-yüz dirhem" arasında
içki içen hasta, ilk on yıl boyunca ciddi sıkıntılar yaşamamıştır. Dört beş yıl önce
ise ilk rahatsızlık, sabahları acı ve sarı bir safra kusmaya başlaması olur. Hasta
öyküsünü anlatırken sürekli tıkanmakta, nefes alamamakta ve karnındaki suyun
boşaltılması için doktora yalvarmaktadır. Tıbbî müdahale için hastanın bedeni
açıldığında Hâzım'ın gördüğü manzara onu korkutur.

"Hasta gayet zayıflamış, toprak rengine müşabih bir surette sararmış, göz-
leri çukura batmış. Burnu ve elmacık kemikleri mosmor. Bu morluklar arasında
birtakım ince damarlar peydah olmuş. Göğsünde kaburga kemikleri aşikâr surette
gözüküyor, kolları birer kadid, fakat karnı, bu zafiyetle hiç mütenasip olamayarak,
bekçi davulu kadar şiş. Ayaklar kütük gibi." (s. 32)

Hastanın hemen tüm vücut azaları ile ilgili olarak, dramatik ancak komik
benzetmelerin yapıldığı bu satırlarda Hâzım'ın, tiksinti ile karışık bir korkuya ka-
pıldığını görürüz. Hastanın karnından on iki kilo kadar su çıkarılır ve doktor, has-
tanın bilgilerini Hâzım ile paylaşırken, olaylara tıbbî açıklamalar getirir. Sabahları
ağza gelen acı ve sarı suyu "ispirtonun tahrişatı neticesi husule gelen müzmin
iltihab, midenin ilk alametlerindendir ve yutulan salya, hasta midenin yaptığı su
ile biraz safradan teşekkül eder" diyerek açıklar. (s. 34) Bazen damarların çatlaması
neticesi içerisinde kan da görülebilen bu acı sıvının, iştahın kesilmesine neden
olacağı, devamında midede şiddetli sancıların başlayacağı, zamanla zihin bula-
nıklığı, hazım sorunları, el titremeleri, kontrol edilemeyen refleksler, sinir bozuk-
lukları görüleceğini anlatır. Hâzım'ın anlatının akışını keserek, "çıkamaz olsun",
"piyango mu vurdu" gibi söylemleri, romandaki tıbbî satırların etkisini kırmayıp,

aksine kuvvetlendirmekte, Hâzım'ın bilgisizliğini ve hayatını nasıl tükettiğini ortaya koymaktadır. Sedat, alkol neticesi görülen bu hastalığın ilerleyen zamanlarında basur konusunda da şikâyetler olacağını, bundan sonra da karaciğer sorununun başlayacağını, tamamen tıbbî ancak halka yönelik olduğu için açık bir dille açıklar.

Satiri içeriği dolayısıyla kitlesel hitap ürünü olarak değerlendirdiğimizde, tribünle ilişkisi yüksek bir tür olarak adlandırmamız gerekir. Satir yazarı “komik bir perspektif üzerinden teşhir” etmek suretiyle anlattığı kusurlu yapıyı, “gerçekçi görünme” iddiasına rağmen “tarafı” olarak aktaracaktır.²⁶ Bu minvalde konunun en çok tıbbî bilgiye yaslanan, dolayısıyla en gerçekçi bölümünde Hâzım'ın, Dr. Sedat'a, alkölü almak yerine, damarlara şırınga edilmesinin de aynı hastalık neticelerine sebebiyet verip vermeyeceğini öğrenmek istemesi, romanın bu boyutunu ortaya koyar.

Hâzım, Fatih zamanında ilmi ile meşhur bir âlimin, alkol pençesine düştüğünü, Sultan'ın onun ilminden faydalanmak adına kendisini saraya aldığını, ancak içkiyi ağzına sürmemek konusunda yemin ettirdiğini, bir iki gün sabreden âlimin, daha fazla dayanamayarak saraydan çıktığını, Fatih'in bu olaydan gazaba gelip, her yerde kendisini arattığını, nihayet bir izbede, içki konusunda insanlara vaaz verirken, sarhoş biçimde yakalandığını ve Fatih'in bu zat hakkında idam kararı verdiğini anlatır. Âlim ise içkiyi ağzına sürmediği ve yeminini bozmadığına dair yemin etmektedir. Ağzı koklandığında alkölü ağzına almadığı anlaşılırsa da sarhoşluğuna mana verilemez. Fatih, âlimi affeder ancak bu işin hikmetini de sorar. Âlim dürüstlikle içkiye dayanmadığını, ancak yeminini çiğnememek için de içkiyi ihtikan yaptığını anlatır. Hâzım'ın ağzından bu anlatının romana yerleştirilmesi, onun alkol konusunda çok ciddi bir mücadeleye girmesi gerektiğini gösterir. Doktor, Hâzım'ı aklının sadece içki söz konusu olduğunda çalıştığı düşüncesiyle şakadan azarlar ve sohbet havasında içkinin karaciğer üzerindeki tahribatını anlatmaya devam eder:

“Karaciğer vücuttaki uzuvların en mühimlerindenidir. Çünkü bir çok vazifeleri vardır: Bunlardan biri safra yapmaktır. Karaciğerin yaptığı safra, safra kesesinde toplanır; midede kısmen hazım olan yemek bağırsaklara geçmeye başladı mı bir boru vasıtasıyla bağırsağa akmaya başlar. burada yediğimiz şeylerdeki yağlı mevaddın hazmına uğraşır ve diğer mevadd-ı gıdaiyenin hazmolmasına yardım eder.” (s. 37)

Hâzım'ın, hazım görevinin yalnız midede olup olmadığına dair sorusu üzerine Doktor Sedat, bu konu üzerinde bilgi paylaşımı yapmaya başlar. Uzun bir bilgilendirmeden sonra hastanın durumuna tekrar dönülür ve hastalığın sebepleri anlatılır:

²⁶ Cebeci, **Komik Edebi Türler**, s. 205.

“Karaciğerin ispirto tesirinde büzülmesi, ufalması” neticesinde “karaciğeri teşkil eden ve saydığı işleri gören anasır ile, damarları, safra yolları sıkışarak tazyik altında kalırlar. Serbestçe çalışamazlar. Hastalığın terakkiyle tazyik arttı mı mide ve bağırsaklardan gelen kanlar – hani bu kanı sevk eden damarlar evvela karaciğere gelmiyorlar mıydı? – karaciğerin içindeki daralmış, kısmen tıkanmış damarlardan serbestçe geçemeyeceklerinden damarlardan sızmaya karnı suyla doldurmaya başlarlar. Bu suretle hâsıl olan suyun miktarı beş ile on beş kilo arasında”dır. (s. 38-39)

Soru-cevap metodu sayesinde, tüm yönleriyle açığa kavuşturulan hastalık hakkında bir de çare soran Hâzım’a doktor, “tedavisi hastanın karşısında el ovuşturmaktır. Yalnız arada sırada karnında biriken suları alırsız” diyerek cevap verir. (s. 39) Hâzım’ın gözünü korkutmak için abarttığını söylemesi karşısında Doktor, hastalığın ölümle sonuçlanacak boyutlarını anlatmaya devam eder. İçkinin diğer zararlarından da bahseder, “benim sana tafsil ettiğim; içkinin, yalnız mide, bağırsak, karaciğerde yaptığı tahribat dolayısıyla husûle gelen şeyler. İşin içinde verem olmak var, erken bunamak, deli olmak, katil olmak var. Neslin bozulması var.” (s. 41)

Doktor Ali Muhsin Bey’in sarhoşluğun dereceleri hakkında verdiği bilgiler de bu anlamda değerlendirilmelidir. Doktor, sarhoşluğu üçe ayırır ve çakırkeyif, sarhoş, ölür gibi sarhoş olmak üzere üç farklı sarhoşluk olduğundan bahseder. Çakırkeyif geçici rahatsızlıklar ve görme kayıpları, mide rahatsızlıkları yaşar. Sarhoş herkes ve her şeyden memnundur, cesareti vardır ve bazen neşe yerine sessizlik de hâkim olur. İlk dönemde bir neşe ve keyif havasının hâkim olduğu hastalıkta, ikinci dönem açıldığında ispirtonun kanda çoğalarak beyni sıkıştırmasının ardından evvelki şetaletin yerini neşesizlik alır. Hafızası bozulur, yüzü solar ve kızarır. Kekeleyen, yiyip içtiklerini üstüne dökmeye başlayan hastalar, beceriksizleşir. Denge kaybına uğrar ve ayakta sabit duramaz olur. Susuzluk artar ve iştahsızlık yükselir. Midedeki ispirtonun atılmasının ardından rahatlayabilir, aksi takdirde hastalığın üçüncü devresi başlar. Bu devrede ise derin ve horultulu bir uykunun ardından, kendini bütünüyle kaybeder. Elleri, ayakları inmeli gibi düşer. Devamında ölüme kadar uzanan süreçten bahsedilir. Doktor, ucuza satılan içkilerin de zararlarından bahseder. Ona göre bu içkileri içmek “kezzap içmekle” eşdeğerdir. Hastanın uyku intizamı bozulur, üzerinde daima bir sıkıntı, bir asabilik vardır. Hezeyan başlar, rüyalar görür. (s. 49-50) Hezeyan, “ayyaşın, alıştığınan fazla alkol alması” nede niyle olur. (s. 50) Ölür derecedeki sarhoşlarda ise “mutavassıt derecesinde gördüğü kâbuslar uyandıktan sonra devam eder. Daha sonraları uyanık iken de gözlerine hayalet görünmeye, kulaklarına aslı olmayan sesler gelmeye başlar. Yılanlar, akrepler, kertenkeleler, örümcekler gözünün önünde dolaşır. Devam eden zelzele korkusu, kulağına gelen sesler, hissettikleri kötü kokular tesiri ile ya delirir ya da

intihara sürüklenir. Karşısındaki kişiye saldırıp, cinayet dahi işleyebilir.²⁷

Doktor Sedat'ın, kendi sözlerinin etkisini görmek ve de içkinin kötülüklerini yerinde göstermek için, بیمارhanedeki arkadaşının yanına Hâzım'ı götürmeye karar vermesiyle başlayan bölümden itibaren, akıl hastanesi tüm cephesiyle romana girmiş olur ki hem satirik romancının hem de tıbbi romancının kendisini en rahat ifade edebileceği bölüm burasıdır. Satirde bulunması gereken grotesk unsurlara yaslanma gerekliliği de bu hastalar ekseninde sunulmuş olur. Fiziksel anormallikler, cinsel imalar, bedensel arızalar, geçirme, istifrağ, dışkılama gibi vücuda dair gerçeklikler, bel altı şakalar ve argo kullanımı satir için vazgeçilmez unsurlar olarak görülür.²⁸ Bir Pazar günü sabah vapuruyla Üsküdar'daki بیمارhaneye geçen ikiliyi, Doktor Ali Muhsin Bey karşılar. Alanının uzmanlarından olan Ali Muhsin Bey ile viziteye çıkan Hâzım, oradaki hastaların durumundan korkar. Gözüne kestirdiği en kuvvetli hademeleri yanından ayırmamak tedbirini alan Hâzım, hastaların hikâyelerini öğrenmeye başlar. Hastalardan birisi kâğıttan imal edilmiş apoletleri omuzlarına, nişanları göğsüne takmış, emirler vermektedir. Kendisinin mehdi olduğunu düşünen ve yedinci kat gökteki makamında miraca çıktığını söyleyen hasta, içki nedeniyle muvazesini yitirmiştir. Doktor, bu hastanın durumunu "içki bunaması" ile açıklar. "İçki bunamasına müptela olanlar, evvela menfaatlerini takdir edemez olurlar. Üzerlerine bir sünepelik gelir. Adam sende!.. Neme lazım? Böyle yapar isem sanki ne olacak?! gibi kendisince felsefe telakki ettiği bir karar ile işlerini oluruna terk eder." (s. 45) Ailesine olan ilgisini kaybeden, çocuklarını önemsemeyen, utanma duygusunu kaybeden, olmayacak yerlerde gayr-i ahlakî davranışlar içerisinde bulunan bu hastalar, Hâzım'ı korkutur. "Çehre buruşuk, yanaklar göçük ve düşük, elmacık kemikleriyle burun mor kırmızıdır." Bu esnada hastayı denemek için sorular sorduklarında hasta çocuğunun adını hatırlayamaz ve ismi "sıpa" diye cevaplandırır. Bu hastaların beyinlerinde oluşan pıhtı nedeniyle iyileşemeyeceklerini söyleyen Doktor, başka bir hastaya Hâzım'ı götürür. Bu hasta çirkin, kara saçlı ve sakallıdır. Camii imamının tacizine uğradığını söyleyen ve kendi kendisine hayaller gören hasta, faile benzettiği kişileri öldürmeye kadar varır. Bu hastanın yanında kalan hasta, ellili yaşlardadır. Bu hasta, ilginç davranışlar sergilemektedir:

"Yastığını silkeliyor. Onu bırakıyor. Yorganını eviriyor çeviriyor. Sanki üzerinde bir şeyler varmış gibi ihtiyatla onları tutuyor. Yere atıyor. Ayağıyla iyice eziyor, yine yatağına yatıyor. Biraz sonra tekrar kalkıyor, her tarafı araştırıyor, yataklarının altına bakıyor, yine bir şeyler buluyor. Güya elinde maşa vermiş gibi hareket ederek tuttuklarını yere atıyor, eziyor. (s. 47-48)

²⁷ Alkolün tıbbi etkileri için roman kurgusu dışında araştırılan kaynaklarda da bu belirtiler anlatılmaktadır. Bk. Erol Baduroğlu, Dilek Durak, "Alkol İle İlgili Adli Tıp Sorunları", **Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, C. 36/2, Bursa, 2010, s. 65-71

²⁸ Matthew Hodgart, **Satire, Origins and Principles**, Transaction Publishers, New Jersey 2010.

Doktorun, bir süre izledikleri bu hastanın, halini hatırını sormasının ardından, hasta, üzerine akreplerin saldırdığını, kendisine bu tuzağı doktorun kurduğunu söyler. Ancak yeri değiştirildiğinde mutlu olan hasta, doktora “teşekkür ederim melun” der. (s. 48) Hastanın, olayın kuvvetli ancak tarafı ve abartılmış bir gerçekçilik ile gösterilen bu sahnenin ağırlığı içerisinde doktora sarf ettiği bir nezaket cümlesinde bile melun ifadesini kullanması, romanın satirik cephesini bir kez daha göz önüne koyar.

Hâzım’a gösterilen hastalardan bir diğeri de yitirdiği akli muvazene neticesinde cinsel bakımdan doyumsuzluk yaşayan bir kişiye dönüşmüştür. Yorganın altında sürekli çeşitli fantezilerle meşgul olan hasta, üzerinden yorganı alan herkese ilişki teklif etmektedir. Doktor, bu hastanın başlangıçta çok ağırbaşlı olduğunu, zamanında dünya görüşü nedeniyle tatmin edemediği bu duygusunun, hastalığında başına dert olduğunu anlatır. “Zaten hal-i sıhhatinde herhangi bir şeyden hevesini almış olanlar, cinnetinde bunlarla meşgul olmaz. Tatmin edemediği hisleriyle uğraşır.” (s. 55) Bu bölümde yapılan şakalar ve imalar da satir türün ayrıca belirginleştiği satırlardır.

Bir başka hasta, kimliğini tayin edememekte, kendisini Fransız zannetmektedir. Bu hasta, Frengi nedeniyle felç-i umumiye tutulmuş, kendisini dünyanın en zengin insanı sayan, etrafa bol bol ihsanda bulunan kişilerin örneğidir. Doktorun, parası ile ne yapacağını sorması üzerine hastanın verdiği cevap ilginçtir:

“-Üç yüz odalı elmas bir saray yaptıracağım. Bahçeye dalları altından, yaprakları zümrütten, meyveleri yakuttan kiraz ağaçları diktireceğim.” Çöpçü olan bu hasta, bin eşi olan, tüm hastane personeline binlerce altın dağıtan bir kişidir.

Cinnet ve deliliğe azami ölçüde değer veren satirik anlatının bu romanda bolca malzemesi mevcuttur. Tıbbî romanların da en önemli cephelerinden birini akıl hastaları ve hastalıkları oluşturur.²⁹ Bimarhanedeki hastaların tamamı trajik boyutlarıyla değil, karikatürize edilmiş yönleriyle sunulur. Bunlar içerisindeki tek istisna, cinneti son haddi alan ve yakında ölümü beklenen hastadır. En son onun ziyaret edilmesi ve gerçekte Hâzım’ın ciddi boyutta ilk yüz yüze gelişinde bu bölümde gerçekleşir. Etkisi kuvvetli olmakla birlikte, bu hastaya dair bahis oldukça azdır. Kapalı bir hücrede bulunan ve “deli gömleği giydirilmek” zorunda kalınan bu hasta, üstünü başını parçalayan, “saçları dimdik, yüzü kıpkırmızı, gözleri kan çanağına dönmüş, fıldır fıldır” bakmaktadır. (s. 56)

Hâzım, bu hastaları gördükten sonra, içkiye bir daha dönmemek üzere veda eder. İçkiyi bıraktığı ilk aylarda, amirleri tarafından sarhoş olduğu için işyerinden

²⁹ Bu konuda kendisi de bir doktor olan Levent Mete romanlarıyla ilgili bir inceleme için bk. Pelin Dimdik, “Levent Mete’nin *Şizofreni Müzesi* Romanına Dair Bir İnceleme”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, Sayı: 6, Temmuz-2013, s. 173-193. Mehmet Narlı, *Edebiyat ve Delilik, Türk Roman ve Öyküsünde Deliler*, Akçağ, Ankara 2013.

malulen emekli edilir. Türlü sıkıntılara uğradığı halde, içkiye yeniden dönmez. Doktor Sedat'ın desteğiyle, bir motor bulup hububat, tuz, kahve çekmek gibi işlerle uğraşır. İşine karşı sebat eder, gayret gösterir. "Mutavassıt derecede bir fabrika sahibi" olan Hâzım'ın çocukları da Galatasaray Sultanisi'nde tahsile başlamıştır. Roman "herkes istikbalini pek parlak görüyor. Fakat içkiye devam etseydi?" (s. 56) cümleleriyle tamamlanır.

Bunun dışında roman boyunca yazar, hem satirik hem de tıbbî romanın etkisiyle, gözlem ve tasvire, anlatıda gerçekçi detaylara sıklıkla yer verir. Eser, Hâzım'ın bir sabah uyanması ve tövbesini bir türlü tutmamasının okuyucuya aktarılması ile başlar ki bu satırlarda gerçekçi tasvir, kendisini açıkça belli eder. "Uyandı. İlk işi el yordamıyla başucunda bulunması icab eden sürahiyi aramak oldu. Buldu, hemen ağzına dikerek lık lık lık içti. Dudaklarından taşarak göğsüne doğru seylan eden sudan da ayrıca bir ferah duydu" (s. 3)

Satir, yapısı gereği gerçekçi görünmeye çalışmakla birlikte, abartılı sahnelere yer veren yerel bir türdür. Okuyucuyu şaşırtmak, güldürmek ve aynı zamanda kontrol etmek gayesi güder. Fantastiğe yaslanan satirik anlatılarda rüyalara yer verilir.³⁰ Bu romanda da Hâzım'ın yönlendirici ama etkisiz bir rüyası mevcuttur. Hâzım, rüyasında billur bir rakı sürahisinin içerisinde yüzdüğünü görür.

"-Oh... İşte tam yerimi buldum. Çıkanın canına tüküreyim, burada ne terzi var, ne de ekmekçi ile ev sahibi. Gel keyfim gel. Hem kulaçlıyor yüzüyor hem de içiyordu. Bu suretle aradan epey bir zaman geçti. Etrafı bir hararet istila etti. Bu hararetin tesiriyle rakının ispiertosu tebahhura başladı. İspirtonun buharıyla beraber Hâzım da yükselmeye bed etti. Fakat aksiliğe bakınız ki sürahinin boynuna evvela ayaklar geldiğinden suüd tersine oluyordu. Vaziyeti ıslah için eline geçen bir kalas parçasına sarıldı. Bu uzun bir pastırma kütlesi idi. Uğraşa uğraşa kendini kurtardı." (s. 19)

Şişeden çıkmak istemeyen Hâzım'ın kulağına birtakım sesler gelmeye başlar. Harap bir odada bulunan oğlu Ali, bir köşede, çok acıkmış, bir parça ekmek için ağlamaktadır. Diğer oğlu ise ince bir şiltenin üzerinde, ağır hasta yatmaktadır. Eşi Makbule, perişan olmuş, ışığı sönmüş gözleriyle, "kadid" elleri arasında bir bekâr çamaşırını yıkamaya çalışmaktadır. Ali'nin açlıktan midesinden çekemediği elleriyle annesine yalvarması neticesi genç kadın, Allah'a yetimlerinin yüzüne bakması için yalvarır. Bu esnada Hâzım, şişenin içerisinden eşine seslenip, çıkmak için çabalarsa da bir türlü başaramaz ve şişenin kapağı kapanır. Bu kâbus ile uyanan Hâzım, ölümün kendisine yaklaştığını düşünür. Kabirde böceklerin kendisine saldırdıklarını, örümceklerin bedeninde dolaşacağını aklına getirerek ürperir ve alkol nedeniyle ailesini perişan ettiği için şiddetli bir azap çekeceğini düşünerek korkar. Bu rüya Hâzım'da yeni bir alkol bırakma kararının alınmasına neden olur-

³⁰ Cebeci, **Komik Edebi Türler**, s. 195-196.

sa da etkisi geçicidir.

Morton, satirin dünya düzeninde etkisi üzerinde düşünürken, kötülük kavramı ezelden beri var olduğu için, ideal bir dünya düzeni kuramayacağını söyler. Ancak satir, aksaklıkları işaret edebilir ve belli bir dönem veya sınır ötesinde de yankı bularak, kusurları ortaya koyabilir der.³¹ Satirin toplumsal hayata geniş perspektiften bakarken, yöneldiği sistem de budur. Romanda sadece satir aralarında okunabilecek şekilde toplumsal olaylar ve durumlar dile getirilmiş, bu detaylar da anlatı içerisine ustaca yedirilmiştir. Devre yönelik eleştirilerden ilki, maaşa gelen zammın, dairede duyulmasının ardından anlatılanlardır. Dairedeki memurlar, alacaklıların kendilerinden önce maaşı duyduklarından, ellerine yine hiçbir şey kalmayacağından şikâyetlenirler. “Hele ev sahibi? Şimdi nerede ise düşer. Nereden de bu kadar çabuk koku alır bilmem ki?” (s. 12) sözleri, satirin açık eleştirel yorumlarını örneklendirir.

Yine bu minvalde, içkinin çocuklar ve aile hayatı üzerindeki etkisini göstermek isteyen yazar, Hâzım’ın oğlu ile ilgili bir hastalık bölümünü romana ekler. Hâzım, sarhoş geldiği gecelerden birinin sabahında uyandığında, evde bir olağanüstülük fark eder. Küçük oğlu, yüksek ateşte odasında yatmakta, annesi, eşi ve diğer çocuğu onun başında ağlayarak beklemektedirler. Çocuk, sayıklamalar arasında annesinden babasını sorar ve “iyi su” ister. Bunun karşılığı olan 100 parayı babası, bir gece evvelinden meyhaneye bıraktığı için, çocuk mağdur olacakken, evde bir köşede bulunan para, cana derman olur. Büyük oğlunu, bakkala su almaya göndermek isteyen Hâzım, çocuğu gönderemez. Aralarında geçen diyalog, Hâzım’ın bir kez daha tövbe etmesine neden olurken, realist bir tabloyu da gözler önüne serer.

“-Beybaba, beni çarşıya gönderme.

-Neden?

-Şey... İnsan... Orada yemişleri görüyor” (s. 11)

Bu olay üzerine on gün kadar içkiden uzak kalan Hâzım, iradesini kullanmayı başarır da beden mukavemetiyle karşılaşır. Fikrini toplayamamakta, düzgün uyuyamamaktadır. İçkiden vazgeçme konusunda kararlılığı, çocuğunun iyileşmesinin ve maaşa zam yapılmasının etkisiyle buharlaşır ve yine eski hayatına döner.

Satir, bozuk olana kurgusal dünyada verilen tepki nedeniyle saldırgan bir türdür. Saldırganlığını maskelemek ve gerçek dünyada rahatsızlık vermeden rahatsızlığı gösteren bir tür haline dönüşebilmek için satirin çeşitli kurgu oyunları-

³¹ Richard Morton, “Introduction: Satire and Reform” in *Satire in the 18th Century*, (ed. J. D. Browning), Garland, New York and London: 1983, p. 2.

la, genellikle de alegorik ve fantastik unsurlarla, aynı zamanda da komik unsur ve duruma yaslanarak kamufle olması gerekir. Ancak bundan sonra, insanları, yönettigi noktayla ilgili bir ilke veya değer etrafında toplayabilir.³²

Bu anlamda Hâzım'ın annesinin rolü olayın trajedi etkisinin hafifletilmesini sağlar. Çocuğunun nekahet döneminde olduğu bir zamanda, maaşa gelen zammın küçük bir bölümüne “köfte” alıp, diğer bölümünü içkiye yatıran Hâzım'ın evindeki kalabalığa köfte yetişmez. Gürültüye uyanan hasta çocuğun çikolata istemesi, diğer çocuğun babasından yemiş talep etmesi, pişen köftenin azlığı nedeniyle, Ali isimli büyük çocuğun heveslenerek babasından “ben de yiyebilir miyim” diye izin istemesi, romanda satirin saldırgan yönünü ortaya koyarken; annenin “karakoncolos” gelinin köfteleri yuttuğu şikâyeti üzerine başlayan ve beddualarla sürüp giden komik kavga sahnesi, satirin kendisini kamufle etmesidir. Yine bu anlamda gördüğü kötü rüyanın tesiriyle, içkiye tövbe etmek kararı alan Hâzım, sabah evde bir kahvaltı yapmak, çocuklarını ve eşini memnun etmek ve kararını açıklamak ister. Kahvaltı için şeker ve çayın bulunmadığını öğrenince oğlunu bakkala veresiye çay ve şeker için göndermeye çalışırsa da çocuk, bakkalın borcunu istediğini, “yuttunuz yuttunuz da parası hani” (s. 22) diyerek kendisine hakaret ettiğini söyler. Hâzım'ın artık içkiyi bıraktığını, bu borçlara çözüm bulacağını söylemesi üzerine, eşler arasında şiddetli bir kavga başlar. Makbule, Hâzım'ın kararını ciddiye almaz, yeminine inanmaz, aileyi düşürdüğü durum nedeniyle eşine kızar ve tartışırlar. Bu ciddi söylem ve alkolün aile hayatındaki olumsuz etkilerinin, etkilenen özne olarak eş tarafından anlatıldığı esnada ve olayın hiciv tonu yükselmişken, annenin odasından seslenerek, “elin kızı” diye nitelendirdiği gelinine kızdığı için oğlunu tebrik etmesi, satirik roman özelliğinin korunmasını sağlar.

Satirik bir romanda, saptırma, kabalık, geleneksel tavır ve kalıplar, mevcuttur. *Sarhoşun Tövbesi* eserinde de yazar, özellikle Hâzım ve annesi ekseninde gelenekselliği beddualar ekseninde kurgular. Annesi yaşlı ve kulakları ağır duyan bir bayan olduğu için, her söyleneni yanlış anlar ve bu durum romandaki komik unsurlardan birini oluşturur. Annenin, mutsuz olduğunu belirtmesi ve “rahmetli baban başını kaldırırsa da görse” şeklindeki sızlanması karşısında sinirlenen Hâzım'ı sakinleştirmeye çalışan eşi, kayınvalidesinin uykusuzluk nedeniyle boşalan sinirlerinden bahsederken, annenin bunu yanlış anlaması komik bir unsur olarak romanda yer eder:

“-Sus kepaze. Ben niye boşanayım. Rahmetli ile otuz sene bir nikâhla yaşadık. Artık ölümlere de mi rahat yok?” sözleri üzerinde Hâzım ile aralarında komik bir diyalog başlar ve Hâzım'ın annesine “-Canım sana kim boşandın diyor bel.. Allah kavuştursun.” Sözleri üzerine birbirlerine karşılıklı beddua ettikleri uzun satırlar yer alır. (s. 16)

³² George Test, *Satire: Spirit and Art*, University of South Florida, USA 1991, s. 15-26.

Romanın gerçekçi boyutları içerisinde, satirik romancının ıslah olmayan kahramanını cezalandırmasına yönelik bir bölüme de rastlanır. Hâzım, içkiye tövbe edip, sonra da içki aşkına düştüğü bir sırada, yolda, kıyafet diktirip parasını ödeyemediği terzi ile karşılaşır. Terzi, kendisine bağırıp çağırır, Hâzım etraftan utanıp terziye susması için yalvarırsa da alacaklının susmaya niyeti yoktur. “Ben martaval dinlemem. Tüccar bize bedavaya mal vermiyor. Ya parayı verirsin, (yakasından yapışarak bir iki tırtıklar) yahud seni böyle her yerde rezil ederim.” Hâzım’ın yalvarmaları karşısında yumuşamayan terzi karşısında aciz kalan Hâzım, nihayetinde hasmının elinden kurtulur. Yaşadığı bu halin etkisini üzerinden atmak isteyen Hâzım, “sükûneti kafayı tütsülemekte bulur” ve elinde maaş zammından kalan parayla yine alkol alır. Eve geldiği zaman ise önüne sırasıyla “ekmekçinin birikmiş hesabı”, “ardından bakkalın, sebze ve etçinin, ev sahibinin ve daha bir alay alacaklının” borç haberleri, komiğe yakın bir üslûpla verilir. Bunun üzerine evde çıkan tartışmadan boğulan Hâzım, yine içkiye sığınır. (s. 16-18)

Satir yazarı, “karşı karşıya olduğu” “o müthiş muhalefet” ve “kayıtsız bir kitleye” karşı, tatsız gerçekleri abartarak sunmak zorundadır.³³ Satir içerisindeki aşırılaştırılmış kaba natüralizmin etkisi de bundandır. Gösterme ve tasvirin yanı sıra, insanların geneli için çirkin kabul edilen detaylar, ayrıntılı olarak sunulur. Sabahları mide bulantıları, sarı su tükürme, kızarmış gözler, karın ağrısı, ağız kuruluğu ile mücadele eden Hâzım’ın, “iştahı olmadığı için ancak bir bardak limonlu çay” içip, sigarasından birkaç nefes çektikten sonra, dizleri ve elleri titremeye başlar. Romanda Hâzım’ın bu haliyle alay ettiğine şahit oluruz. Özellikle içki içmek ve içmemek konusunda kendi iç sesi ile mücadele verdiği satırlarda “bir kadehten ne çıkar canım” tarzındaki mücadelesi, kendi kendisine, karşısında biri varmış gibi konuşarak, elini kolunu sallayıp, ayaklarını yere vurarak sızlanması romanın ironik bir cephesidir.

Okuyucu bu romanın başlangıcında arkadaşlarıyla içmekten, iştret sofrasında meşk etmekten, şarkılar söylemekten çok hoşlanan, içkiye müptela, evine karşı sorumluluklarını yerine getiremeyen bir Hâzım ile karşılaşır ve yazarın satirik yönlendirmesiyle sempati duyduğu bu kahramanın, her defasında bir kadeh-cik diye oturduğu masadan, sarhoş olarak kalktığını görür. Hâzım, hem bütün maaşını tüketmiş, hem de sarhoş olarak kalkmış olduğu masadan, eve gelinceye kadar düşer, kalkar, insanlara çarpar ve istifrağ etmiş, üstü başı berbat olmuş biçimde evine gelip, yatağına yatar. Okuyucu bu manzaraya ve Hâzım’ın her sabah uyandığında “vay, babanın canına, ulan ne idi dün akşam yaptığın kepezelik?” (s. 3) sözleri ile başlayan, akşama da bozulan tövbelerine tanık olur. Arkadaşı Dr. Sedat’ın ona parça hayatlar göstermesi ve Hâzım’ın bu odakları zor da olsa doğru okumasının ardından değişir.

³³ Leonard Feinberg, **Introduction to Satire**, Pilgrims Process, Inc. USA 2008, s. 14.

Edebiyatımızda satirik-tıbbî romanın bir örneği olarak kabul edebileceğimiz bu eser, Osmanlı'nın son dönemlerinde meydana gelen aksaklıklar üzerine, çareyi fen ve ilimde arayan aydınların, edebiyatta da daha gerçekçi ve bilimsel olmanın gereği olarak natüralizmi tanınmaları ile yöneldikleri bir roman türünün, erken dönem Cumhuriyet roman sahasında verilen bir örneği olarak görünür. Kendisi de bir tıp doktoru olan yazarın, alkolün birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini halka anlatmak ve toplumsal bir iyileşmeye yardımcı olmak gayesiyle kaleme aldığı bu romanda, hem amacı, hem de olayları komik bir üslûpla anlatması, kahramanının özellikleri ve kurguda yer verdiği fantastik, grotesk unsurlar eserin satirik bir roman olduğunu kanıtlarken; tıbbî veriler ve izahlar da tıbbî romanın özelliği olarak görünürler.

KAYNAKÇA

- Andı, M. Fatih, "Fennî Roman", İnsan-Toplum-Edebiyat, İstanbul, 1995.
- Asiltürk, Baki, **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Hastalık**, İkaros, İstanbul 2010.
- Baduroğlu, Erol, Dilek Durak, "Alkol İle İlgili Adli Tıp Sorunları", **Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, C. 36/2, Bursa, 2010, s. 65-71.
- Bloom, Edward A, Lillian D. Bloom, **Satires Persuasive Voice**, Cornell University Press, New York, 1979.
- Cebeci, Oğuz, **Komik Edebi Türler**, İthaki, İstanbul, 2008.
- Çetişli, İsmail, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- Dimdik, Pelin, "Levent Mete'nin *Şizofreni Müzesi* Romanına Dair Bir İnceleme", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 3, Sayı: 6, Temmuz-2013, s. 173-193.
- Elliott, R. C., **The Power of Satire: Magic, Ritüel, Art**, Princeton University Press, Princeton, 1960.
- Erer, Sezer, "Tıp ve Edebiyat: İki Eser İki Hastalık", **Lokman Hekim Journal**, S. 2/3, 2012
- Feinberg, Leonard, **Introduction to Satire**, Pilgrims Process, Inc. USA, 2008.
- Griffin, Dustin, **Satire: A critical Reintroduction**, by the University Press of Kentucky, 1995.
- Highet, Gilbert, **Anatomy of Satire**, Princeton University Press, Princeton, 1962.
- Hodgart, Matthew, **Satire, Origins and Principles**, Transaction Publishers, New Jersey, 2010.
- Hydén, Lars-Christer, "Medicine and Narrative", **Routledge Encyclopedia of Narrative Theory**, (Ed. David Herman, Marie-Laure Ryan, Manfred Jahn), Routledge, 2008.
- İsmail Ferid, **Sarhoşun Tövbesi**, Sıhhi Eserler Külliyyatı, İstanbul, 1339.
- Karataş, Turan, **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Akçağ, Ankara, 2007.
- Kefeli, Emel, **Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, 3F, İstanbul, 2007.
- Kernan, Alvin, **The Plot of Satire**, Yale University Press, New Haven, 1965.
- Kinservik, Matthew J., **Disciplining Satire**, Bucknell University Press, Lewisburg, 2002.
- McLellan, Faith M., "Literature and Medicine: Physician-Writers", **The Lancet**, N. 349, Texas 1997, p. 564-567.
- Morton, Richard, "Introduction: Satire and Reform" in **Satire in the 18th Century**, (ed. J. D. Browning), Garland, New York and London, 1983.
- Narlı, Mehmet, **Edebiyat ve Delilik, Türk Roman ve Öyküsünde Deliler**, Akçağ, Ankara 2013.
- Okay, Orhan, "Tanzimatçılar: Yenileşmenin Öncüleri", **Türk Edebiyatı Tarihi II**, KTB, İstanbul, 2006.
- Okay, Orhan, **Beşir Fuad**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008.
- Sontag, Susan, **Bir Metafor Olarak Hastalık**, (Çev. O. Akınhay), Agora, İstanbul, 2005.
- Şinasi, **Makaleler**, (hızl. F.A. Tansel), Dün-Bugün, Ankara, 1960.
- Test, George, **Satire: Spirit and Art**, University of South Florida, USA 1991.
- Uyanık, Seda, **Osmanlı Bilim Kurgusu: Fennî Edebiyat**, İletişim, İstanbul, 2013.
- Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992.
- Weinbrot, Howard D., **Menippean Satire Reconsidered**, The Jonh Hopkins University Press, Baltimore, 2005.